

TEORETSKE I DRUŠTVENO-EKONOMSKE OSNOVE RAZVOJA INDIVIDUALNOG SEKTORA POLJOPRIVREDE SRH

I. UVODNE NAPOMENE

a) Individualni posjed u teoriji i praksi

U toku burnih društveno-ekonomsko-socioloških promjena u Evropi od 1864. godine, u doba snažnog nastupa kapitalističke epohe, agrarno pitanje, a naročito individualni sektor i sitni posjed u odnosu na krupni, bio je u središtu pažnje marksističke i buržoaske ideologije.

Značajno je istaći da je Marx u kritici građanske političke ekonomije polazio od osnovne zakonitosti razvoja privrede i društva — aplicirajući ih i na poljoprivredu — ističući, da proces koncentracije i centralizacije, koji neminovno teku uporedo sa sveukupnim privrednim razvojem — pri čemu krupna robna proizvodnja potiskuje sitnu u svim oblastima — vodi cjelokupan razvoj ka podružtvljavanju.¹⁾

Protivnici Marxove teorije, predstavnici buržoaske ideologije (E. Bernstein, E. David) nastojali su opovrgnuti osnovne zakonitosti razvitka poljoprivrede, tvrdeći, da su procesi koncentracije i centralizacije u oblasti agrara zbog svoje specifičnosti nemogući — dajući pri tom prednost sitnom individualnom posjedu.

Prema toj teoriji poljoprivreda ne bi podlijegala općim zakonitostima razvitka privrede, zastupajući da je u njoj nemoguć razvoj krupne robne proizvodnje. Da bi pojasnio i dalje razradio Marxove tvrdnje — Lenjin na osnovu vlastitih spoznaja primjene Marxove teorije u praksi ističe značajne momente i spoznaju razvoja tržišne poljoprivredne privrede te nastajanje radničke klase u tom procesu.

Brzim razvojem industrije, te porastom nepoljoprivrednog stanovništva otvara se i širi tržište, a potrošnja raste, što ubrzava procese stvaranja robne proizvodnje u poljoprivredi na isti način kao i u industriji. Jedan od limitirajućih faktora, koji su znatno usporavali rast i razvoj poljoprivredne proizvodnje bio je usitnjen posjed. Upravo tu zakonitost nisu mogli ili nisu htjeli shvatiti buržoaski ekonomisti.

Tražeći izlaz za individualni posjed i njegovo uključivanje u daljnje procese razvoju društva svi su polazili od zadrugarstva. Tako Engels ističe, kako je osnovni zadatak u tome, da se sitna individualna poljoprivredna gospodarstva trebaju organizirati u zadružnim oblicima. Isticao je zadrugu, a pod njom je podrazumijevao različite oblike udruživanja poljoprivrednih proizvođača i to samo na dobrovoljnoj osnovi.

Kautsky ističe, da je zadrugarstvo za seljaka postalo neophodno ali u većini slučajeva ne kao sredstvo da se udruži mnogo malih snaga na zajednički rad koji će po efektu biti ravan krupnom posjedu, već kao sredstvo da prednosti koje zadrugarstvo donosi svakom učesniku, ne ostavi isključivo u rukama krupnog posjeda, nego da jedan djelić toga dobije i za sebe. Kautsky neprestano podvlači nužnost razumne agrarne politike u odnosu na individualni sektor, koja će se zasnivati na povezivanju seljaštva, ističući da će brzina socijalističkog preobražaja poljoprivrede zavisiti od stupnja razvoja industrije, te stvaranja uvjeta za novi način proizvodnje u poljoprivredi.

»Bitan je novi racionalniji način proizvodnje, a ne promjena oblika svojine. Udruživanje koje mijenja samo svojinske odnose ne znači ujedno i progres u proizvodnji«. »Revolucija u agraru u krajnjoj liniji nije pravna, već ekonomska revolucija; ona ne predstavlja prevrat u odnosima svojine, već prevrat u načinu proizvodnje. Njen cilj nije ukidanje privatne svojine, nego ukidanje kapitalističkog načina proizvodnje; ne traži ukidanje privatne svojine samo utoliko, ukoliko je to sredstvo za ukidanje kapitalističkog načina proizvodnje. Najveće teškoće koje se suprotstavljaju socijalizmu (u agrarnoj politici) ne leže u pravnoj nego u ekonomskoj oblasti«²⁾

Klasici marksizma ističu, da će se seljaci rado udružiti, čim budu smatrali da je udružena proizvodnja za njih korisnija. U najprečem interesu samog proletarijata je, smatra Kautsky strogo pridržavanje principa dobrovoljnosti u udruživanju seljaka. U tom kontekstu on navodi i mišljenje klasika marksizma pomoću kojih dokazuje, da marksistima nikad nije padalo na um eksproprijiranje seljaštva.

Nastojeći definirati zadrugu, Lenjin ističe, da je zadruga najprihvatljivija organizacija seljaka za ostvarivanje preobražaja sela, ali ne zadruga koja bi se formirala dekretom, nego zadruga kao najpogodniji oblik za same poljoprivredne proizvođače, gdje se udruživanje vrši na bazi dobrovoljnosti i zajedničkog ekonomskog interesa.

b) Individualni sektor Hrvatske u kapitalističkoj predratnoj Jugoslaviji

Poljoprivreda Hrvatske prije II svjetskog rata bila je zaostala kako po materijalno-tehničkoj opremljenosti, a isto tako i po svojoj strukturi. Stanovništvo sve do 1938. godine bilježi porast apsolutnog broja poljoprivrednika, a u istom razdoblju proizvodnja bilježi trend stagnacije i niskog dohotka poljoprivrednog stanovništva.

Razlozi takvog stanja individualnog poljoprivrednog posjeda treba tražiti prije svega u veoma sporom razvitku proizvodnih snaga uopće, a naročito u sporom razvoju bazne industrije. Profit koji se stvarao u takvoj kapitalističkoj privredi, veoma se je malo ulagao u poljoprivredni posjed, a pogotovo nikako u sitni.

1) K. Marx: Kapital I knjiga

2) Kautsky: »Agrarno pitanje« — strana 327.

Logično je da su takvi procesi permanentno osiromašivali individualni seljački posjed, što je imalo za posljedicu jačanje stalnog političkog nezadovoljstva stanovništva i u selima. U nedostatku podataka za poljoprivredu Hrvatske iznosim samo neke podatke za Jugoslaviju i tzv. »slobodnog« razvitka seljačkog posjeda broj goveda smanjio se za 15%, broj svinja bio je gotovo na istom nivou (porast 4%), a broj ovaca i koza je porastao za nekih 13%.³⁾

Ni u ratarstvu stanje nije mnogo bolje. U drugom desetgodištu je, dođuše, proizvodnja pšenice, a naročito kukuruza iznad devetnaestogodišnjeg prosjeka — ponajprije zahvaljujući izrazito rodnim godinama pred rat — no, karakteristično je da stagnira proizvodnja industrijskih kultura, kao što su šećerna repa i duhan. To pokazuju donji indeksi kretanja proizvodnje pšenice, kukuruza, šećerne repe i duhana u periodu 1921—1939. godina.⁴⁾

(1921 — 1939 = 100)

Godina	Pšenica	Kukuruz	Šećerna repa	Duhan
Ø 1921—1930. ⁵⁾	88,6	80,6	103	99
Ø 1931—1939.	113	121,6	97	101

Iz toga proizlazi da se iz godine u godinu povećavao broj ljudi koji su živjeli od poljoprivredne proizvodnje, a ona je, može se reći, gotovo stagnirala ili u najboljem slučaju, u nekim granama, veoma sporo napredovala.

»Suočena s teškim stanjem u agraru zemlje, polazeći od marksističke teorije, te od početnih iskustava I proleterske socijalističke revolucije 1918. godine u Rusiji — Komunistička partija Jugoslavije na svojim kongresima prije rata javno je izašla sa svojim stavovima rješavanja vitalnih klasnih pitanja radnika i seljaka. S tim u vezi poznati su istupi druga Tita, nakon izbora za sekretara Komunističke partije Jugoslavije 1937. godine, o neopodnosti agrarne reforme, ističući poznate stavove »Fabrike radnicima — zemlja seljacima«. . . .

Upravo tako desetkovanu poljoprivredu i siromašno selo zatekao je ratni vihor i naša revolucija 1941. godine.

II. PREĐENI 30 GODIŠNJI PERIOD I DOSTIGNUTI NIVO RAZVOJA INDIVIDUALNOG SEKTORA POLJOPRIVREDE

Ratom razrušena — privredno zaostala novostvorena Republika Hrvatska, kao i sve druge Republike u novoj Socijalističkoj Jugoslaviji, nije imala sredstava za brzi razvoj poljoprivrede. Zaoštreni međunarodni odnosi

3) SGJ, 1958, str. 127, 123; Razvoj privrede FNRJ, Nolit, Beograd, 1956, str. 240.

4) Izvor: Izračunato na osnovu podataka iz knjige M. Erića, Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918—1941. (za 1921—1931) i SGJ, 1958. (za 1931—1939).

5) Prema podacima izloženim na IV godišnjem sastanku Statističkog društva (Ljubljana 1956).

i hladni rat, te potpuna ekonomska blokada Jugoslavije od strane socijalističkih zemalja Istočne Evrope i SSSR-a — zahtijevali su veća investicijska ulaganja u pravcu razvoja bazične industrije i vojne tehnike, što se je moralo odraziti na podbačaj planiranih ulaganja u razvoj poljoprivrede, a pogotovo individualnog sektora i sela.

Kada govorimo o društveno-političkim i produkcionim osnovama razvoja individualnog sektora poljoprivrede i agrara u cjelini neminovno je potrebno istaći značenje triju faza razvoja agrara i sela od oslobođenja do danas u SRH.

1) Poslijeratna faza razvoja nakon sprovedene nacionalizacije od 1945. do 1955. godine — značajna je kao razdoblje kolektivizacije, kojom se željelo dobiti bitku na planu proizvodnje većih količina hrane za podmirenje rastućih potreba ishrane novoizrasle radničke klase i stanovništva u industrijskim središtima, gradovima i selima, koja je iz dana u dan postajala sve akutniji problem.

Navedeni administrativni period rukovođenja i privređivanja u agraru karakterističan je (prema statističkim podacima) po prosječnoj godišnjoj stopi rasta od 3,4 u SRH, te je imao unatoč svim slabostima i svoju historijsku ulogu, u traženju puteva i rješenja za objedinjavanje, okrupnjavanje i podruštvljavanje poljoprivrede u cjelini. Sigurno je jedno, da smo upravo u tom periodu definitivno podsjekli korijene kapitalizmu u našem selu.

U ekonomskom pogledu, period kolektivizacije je završio neuspjehom, a tehnička moć individualnog sektora poljoprivrede i sela ostala je gotovo neizmijenjena. Takav ishod prve poslijeratne dekade razvoja agrara, a pogotovo individualnog sektora, rezultirao je jednim dijelom uslijed niskog stupnja materijalne baze društva, niske produktivnosti rada te niske proizvođačke kulture individualnog poljoprivrednog proizvođača, kao i općeg ekonomskog i političkog položaja, u kome smo se tada nalazili. Govoreći na temelju stečenih iskustava o pređenom periodu razvoja individualnog sektora poljoprivrede i sela, drug Kardelj je između ostalog rekao: »Zato prvobitne oblike kolektivizacije možemo da posmatramo kao istorijsku nužnost u određenim uslovima relativne ekonomske i političke slabosti socijalističkih faktora, a ne kao nužnu fazu u razvitku socijalizma uopšte. Međutim, bez obzira na političku neophodnost određenog metoda i sredstva u socijalističkom preobražaju sela, ostaje činjenica da o ekonomskoj efikasnosti tog metoda ipak mogu dati svoj sud samo konkretni ekonomski rezultati. Prema tome, postavlja se pitanje treba li u jednoj drugoj situaciji, kada više ne djeluje isti politički faktor primjenjivati isti takav metod i osuditi sebe na teške ekonomske poraze bez ikakve praktične potrebe, samo zato da bi bila zadovoljena jedna dogmatska shema. Sasvim je jasno da bi to bila besmislica«.

2) Period od 1955. do 1965. godine značajan je što smo nakon savladanih posljedica, te izlaska iz ekonomske blokade — napravili odlučan korak naprijed, u kome Savezna narodna skupština donosi Rezoluciju o perspektivnom razvoju poljoprivrede i zadržarstva, a gdje je po prvi puta u

velikoj mjeri određen put razvoja socijalističke poljoprivrede. To je bilo polazište za njenu daljnju razradu u partijskim dokumentima i to: program SKJ, VII i VIII kongres SKJ, I konferencija SKJ o agraru, te kongresa SKJ. Za razliku od prethodnog, ovaj period je, zahvaljujući stvorenoj industrijsko-tehničkoj osnovi i većoj reproduktivnoj moći privrede u cjelini, veoma dinamičan, a naročito period 1956—1962. godina, što se vidi iz povećane godišnje panderirane stope rasta, za desetgodište koja je tada za društveni sektor iznosila 9,9%, a za individualni 1,3%). No, period od 1956. do 1962. je čak zabilježio stopu rasta na društvenom sektoru 17,6% i to je bio najveći rast do danas.

Dr V. Bakarić je upravo taj period nazvao »zlatnim periodom« — »herojskim periodom«, razvoja društvenog sektora poljoprivrede u SRH⁷). To je bio period okrupnjavanja, jače primjene tehnoloških inovacija, većeg opsega investiranja u društveni sektor poljoprivrede (od ukupnih investicija SRH 1956—1962) taj sektor učestvuje sa 17%, period širih integracija i stvaranje velikih PIK-ova.

Na žalost u drugom dijelu tog desetgodišnjeg razdoblja došlo je do masovnog likvidiranja poljoprivrednih zadruga, poljoprivrednih stanica (poljoprivredne službe), zadružnih osnovnih i poslovnih saveza i to naročito nakon 1961. godine. Došlo je do oduzimanja zadružne imovine što je imalo za posljedicu smanjenje i društvenih aktivnosti u selima SRH.

U prvoj polovini ovog perioda pedesetsedmih godina u SRH postojale su 1970 poljoprivrednih zadruga, 72 poljoprivredne stanice, 86 poljoprivrednih dobara, 280 sekcija mladih zadrugara, 210 sekcija žena zadrugarki, 320 klubova naprednih zadrugara poljoprivrednika i 750 učeničkih zadruga. Da bi 1973. godine u poljoprivredi i selu SRH imali samo 205 poljoprivrednih zadruga, 45 kombinata, te manji broj drugih samoupravnih organiziranih organizacija⁸).

3) Period 1965—1975. godine predstavlja period uvođenja privredne reforme, čije intencije, u odnosu na individualni sektor poljoprivrede i selo bile su, da se i ovoj oblasti osigura ravnopravan ekonomski položaj, te na taj način stvore uvjeti za njen intenzivniji i brži razvoj. Značajan utjecaj privredne reforme osjećao se sve do 1968. godine od kada dolazi do pogoršanja uvjeta privređivanja, slabljenja reproduktivne i dohodovne moći poljoprivrede u cjelini te pad investicijskog ulaganja u agrar a pogotovo na selu. Ovaj period 1968. godine je karakterističan po prodoru tehnokratizma, tehnomenadžerstva i tržišne stihije, što se negativno odrazilo na sveukupni koncept razvoja agrara individualnog sektora i sela. Nestankom zadruga, te pasivnim i nepravilnim stavom kombinata i trgovačkih organizacija u odnosu na razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa na selu i udruživanje rada i sredstava s individualnim poljoprivrednim proizvođačima

6) Izvor podataka Zavod za plan SRH — inž. Latal

7) Dr V. Bakarić: »Aktualni problemi ind. polj. SRH«, Zadružna štampa 1976.

8) Č. Grbić: »Poljoprivreda i selo« RK SSRN — 1973, str. 66.

u pravcu planskog razvijanja racionalne primarne proizvodnje, dolazi na prosto do takmičenja u stvaranju raznih oblika kupoprodajno-najamnog odnosa s individualnim gospodarstvima. Izmjenom zakona o zadrugama, okrnjena su bitna prava članova zadruga, te sužena materijalna baza samoupravljanja na selu. Ovaj period je značajan po stvaranju mnoštva trgovačkih i posredničkih organizacija, tzv. organizatora proizvodnje, te njihova prodora direktno u selo iako udaljeni na stotine kilometara od te proizvodne baze, koje su s jedne strane na individualnom sektoru i selu, a isto tako i na društvenom sektoru u primarnoj proizvodnji unosile elemente neplanske proizvodnje i stihijnost, te izazivali nestabilnost u odnosu na plasman proizvodnih roba stvarajući u primarnoj proizvodnji i selu veće gubitke. Kao posljedica takvog stanja dolazi do masovne pojave bijega društvenog sektora od stočarske proizvodnje, pa sve do pojave napuštanja društvenih zemljišnih površina, koje stoje neobrađene. Osvrćući se na ovaj period razvoja agrara, a posebno na odnose društvenog sektora — kombinata — prema udruživanju individualnih poljoprivrednika i individualnog sektora, dr Bakarić je između ostalog konstatirao: »Mislim, da je tu velik posao i da bismo morali sve to analitički posmatrati. PIK-ovi se prema seljaku drže kao svi menedžeri. Postaju, žele da budu u poziciji — skoro bih rekao, eksploatatorskoj, kapitalističkoj i zato ne daju seljaku nikakav uvid ni u ono u što bi oni mogli imati uvida — kada se prodaje kakvi su dohoci ostvareni, kakve cijene itd.«. »Kad je riječ o kooperaciji, mislim, da bi trebalo cijelu tu stvar preorijentirati u smislu ustava. Stara kooperacija je građena na menedžerstvu, a nije bila na ravnopravnim odnosima, na zajednici interesa«.⁹⁾

Sredinom 1973. godine čini se zaokret u odnosima prema agraru i individualnom poljoprivrednom proizvođaču i to donošenjem Društvenog dogovora o razvoju poljoprivrede i sela, u kojem su razriješena neka ključna sistemska pitanja. Takvom ishodu događaja doprinijela je bez sumnje društveno-politička klima stvorena nakon 21. sjednice Predsjedništva SKJ, te sveobuhvatne pripreme za donošenje novog Ustava i ZUR-a.

Proteklo razdoblje od tri decenije u SRH nesumnjivo bilježi značajan uspjeh i vrijedna dostignuća u odnosu na rezultate postignute na individualnom sektoru poljoprivrede i na selu, bez obzira na određena kolebanja i nedosljednosti u pogledu stupanja organiziranosti te veće primjene ustavnih odredbi kada se radi o omogućavanju i stvaranju uvjeta za izjednačavanje udruženih individualnih poljoprivrednih proizvođača s radnicima u udruženom radu. Zabilježili smo značajno povećanje prosječnih prinosa u odnosu na predratni period. Porasla je donekle produktivnost, a znatno se smanjuje naturalno privređivanje na individualnom sektoru poljoprivrede. Rastom dohodovnosti i društvenog standarda individualnih poljoprivrednih proizvođača, došlo je do znatnije primjene i poboljšanja u odnosu na strukturu ishrane, uvjeta i načina života, te rada na selu SRH uopće.

9) Dr V. Bakarić: »Aktualni problemi indiv. poljoprivrede SRH«, Zadruga štampa — 1976. god.

III. DOSTIGNUTI NIVO RAZVOJA TE OCJENA RAZVOJNIH MOGUĆNOSTI INDIVIDUALNOG SEKTORA POLJOPRIVREDE U SR HRVATSKOJ

Budući da se ovo društvo jasno izjasnilo za desetgodišnje plansko razdoblje 1975—1985. bržeg i racionalnijeg razvoja proizvodnje hrane, kao jednog od prioritetnih pravaca razvitka zemlje i stabilizacije privređivanja u cjelini, onda je jasno da je društvena organizacija, da taj teret prije svega treba nositi krupni društveni sektor poljoprivrede po nizu roba. Ovo tim više, što je stabilizacija poljoprivredne proizvodnje tijesno vezana za stabilizaciju potrošnje, što podrazumijeva plansku proizvodnju robe, te sređenije organiziranosti tržišta i potrošnje, te cijena u tuzemnom i inozemnom prometu.

Te osnovne pravce u budućnosti mora prije svega nositi jaki, ustavno organizirani društveni sektor, koji mora biti stabilizator i regulator robno-novčanih odnosa na tržištu, te zaštitnik društvene prehrane i standarda potrošača. Upravo zato je u društvenom planu 1975—1985. stopa rasta društvenog sektora poljoprivrede predviđena sa 8%, a individualnog sa 3%. No, međutim, našu sadašnju situaciju u agraru karakterizira činjenica da smo u projekcijama srednjeročnog društvenog plana SRH predvidjeli da će u 1985. g. individualni sektor poljoprivrede učestvovati s tržišnim viškovima poljoprivrednih proizvoda u visini 70% u odnosu na sadašnjih 80%, što je bazirano na materijalnoj bazi društvenog odnosno individualnog sektora. Ovaj sektor će prema planu u 1985. god. i dalje proizvoditi od ukupnih količina, 89% mlijeka, 93% krumpira, 74% povrća, 77% grožđa i 65% mesa itd. Polazište za to je zapravo sto ind. sektor u SRH sada raspolaže s 83% zemljišnih površina, te s preko 90% stočnog fonda. Navedeni parametri će morati doživjeti do 1985. godine izvjesnu, ali ne veliku korekciju u odnosu na to, što će tada na selu ostati u odnosu na sadašnjih 28% samo 12—16% aktivnog poljoprivrednog stanovništva.

U studenom 1975. godine na sjednici Izvršnog komiteta CK SKH, kada je bilo riječi o individualnom sektoru, dr Vladamir Bakarić je između ostalog istakao: »Mislim, da bi trebalo odrediti politiku kako preostali dio privatnog sektora, koji se stalno smanjuje uključiti u proces, u društveni proces socijalističkog sektora, tako da seljak ne bude čisti »privjesak«, tj. da on nađe svoj put makar kakav-takav da može tu da živi«.

Da bismo u osnovi mogli sagledati latentne razvojne mogućnosti, te komparativne prednosti individualnog sektora poljoprivrede u programima za proizvodnju većih količina hrane, neminovno moramo upoznati organizacijske, proizvodne i druge materijale i pokazatelje iz kojih je moguće donositi potrebne zaključke za daljnje akcije u tom pravcu.

Tabela 1 Pregled organizacija i stanja organiziranosti (udruženih) poljoprivrednika prema stanju 25. I 1977. po regijam
(obuhvaćene zadruge, OOUR-i za kooperaciju i ostali OOUR-i)¹

Red. br.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
REGIJA	Broj organizacija OOUR-i			Broj po- ljo- pri- v. (udru- ž.) polj.			Broj kooperanata koji trajno surađ.		Ukupno (8+9)		Broj po- ljo- pri- v. (koop.) u radnom odnosu
Zadru- ge	Zadru- ge	perac.	perac.	perac.	no	lijopriv.	Broj reg. (udru- ž.)	surad.	koji po vremeno surađ.	(8+9)	
					domaćin.*						
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Bjelovar	16	12	13	41	72.159	1.886	38.453	27.197	65.650	—
2.	Gospić	4	3	2	9	15.528	280	3.900	2.450	6.350	16
3.	Karlovac	6	3	3	12	26.136	602	4.792	4.154	8.946	5
4.	Osijek	35	44	3	82	106.154	5.538	41.034	11.840	52.924	—
5.	Rijeka	8	10	7	25	19.933	2.115	3.536	6.770	10.306	—
6.	Sisak	4	5	4	13	30.987	343	8.570	2.520	11.090	—
7.	Split	126	—	18	144	64.354	15.293	10.720	32.550	43.270	176
8.	Varaždin	2	13	2	17	45.620	160	2.372	3.197	5.569	44
9.	Zagreb	32	10	39	81	83.949	3.434	16.000	10.954	26.954	—
	U K U P N O	233	100	91	424	464.820	29.651	129.377	101.682	231.059	241

¹ — Podaci Zadružnog saveza Hrvatske 1976.

* — Broj poljoprivrednih domaćinstava prema popisu stanovništva 1971.

Tabela 2 Poljoprivreda, čista djelatnost — prema statističkim obračunima SRH

OPIS PODATAKA	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.
I) Iznosi — u milijunima dinara (tekuće cijene)										
A — Ukupno (oba sektora)										
1. Bruto društveni proiz.	9.799	9.973	9.831	10.920	12.725	15.253	17.406	23.074	31.219	33.709
2. Društveni proizvod	5.490	5.291	5.251	5.716	6.330	7.767	8.724	12.354	15.363	16.793
B — Privatni sektor										
3. Bruto druš. proiz.	7.021	6.760	6.595	7.415	8.059	9.939	10.920	15.140	19.185	21.701
4. U tome biljna proiz.	4.048	3.722	3.726	4.091	4.081	5.348	5.436	7.395	10.370	11.752
5. Prerada voća i grožđa	516	520	547	637	601	676	659	1.260	1.225	1.500
6. Stočarstvo i peradar.	2.249	2.339	2.127	2.490	3.146	3.667	4.439	6.149	7.147	7.892
7. Ostale djelatnosti	208	179	195	197	231	248	286	336	443	560
8. Društveni proiz. (3—9)	4.341	4.091	3.977	4.505	4.798	5.809	6.307	9.310	11.083	12.257
9. Materijalni troškovi	2.680	2.669	2.618	2.910	3.261	4.130	4.513	5.830	8.102	9.450
10. U tome: troškovi u novcu	409	465	514	564	722	971	1.246	1.606	2.320	2.787
11. Finalni proizvod (8+1)	4.750	4.556	4.492	5.069	5.520	6.779	7.554	10.916	13.403	15.049
12. U tome: stočarstvo i per.	2.238	2.328	2.116	2.479	3.132	3.651	4.417	6.124	7.107	7.852
II) Relativne brojke učesća										
A — Privatni sektor u ukupnom										
13. Bruto druš. proizvod 3:1	71,7	67,8	67,1	67,9	63,3	56,2	62,2	65,6	61,5	64,4
14. Društveni proizvod 8:2	79,1	77,3	75,7	78,8	75,8	74,8	72,3	75,4	72,1	73,0
B — U samom privatnom sektoru										
15. Mat. troš. u bitto 9:3	38,2	39,5	39,7	39,2	40,5	41,6	41,7	48,5	42,2	43,5
16. Novčani troš. u ukup.	15,3	17,4	19,6	19,4	22,1	23,5	27,6	27,5	28,6	29,5
17. Stočarstvo u finalnom proizvodu 12:11	47,1	51,1	47,1	48,9	56,7	53,9	58,5	56,1	53,0	52,2

Izvori: Statistički godišnjak SRH 1976, tab. 63 i 6.8 Dokumentacija R. Z. 5

Navedeni pokazatelji upozoravaju na dva veoma važna momenta i to prvo na veoma nizak nivo organiziranosti individualnog sektora poljoprivrede i sela SRH u cjelini. Očito je da jedan nosilac razvoja pokriva preko 1.104 poljoprivrednih domaćinstava. Kada bi te podatke promatrali i s regionalnog nivoa onda bi slika bila još lošija. Ovakvo stanje je neodrživo, kako s proizvodnog, tako još više s društveno-samoupravno-dohodovnog odnosa. Činjenica jeste, da je ovakvo stanje samoupravne organiziranosti individualnih poljoprivrednika jedan u nizu važnih limitirajućih faktora ovakvog stanja odnosa u toj sferi agrara SRH.

Drugi moment jeste taj, što je u strukturi kooperativnih odnosa veoma nisko zastupljen broj udruženih poljoprivrednika i onih u radnom odnosu, u odnosu na one koji su u trajnoj i povremenoj suradnji sa zadrugama, OOUR-ima i OUR-ima.

To nas upućuje na veoma ozbiljna razmišljanja, kako je na tom nivou razvoja kooperativnih odnosa nemoguće zamisliti širu i kvalitetniju akciju na realizaciji ZUR-a u život. Očito da smo u toj domeni na početku i da predstoji veliki posao u pravcu snimanja stanja, te najkonkretnijeg programsko-planskog pristupa udruživanju individualnih poljoprivrednika zasnovanih na ZUR-u.

Iz tabele se vidi, da je u posljednjih deset godina udjel društvenog proizvoda individualne poljoprivrede u društvenom proizvodu od poljoprivrede uzete u cjelini neznatno opao. On se sada kreće nešto ispod tri četvrtine, dok je prije deset godina bio nešto ispod četiri petine. To govori o proizvodnom značenju individualne proizvodnje i upozorava nas da se odnosi u vrijednosti proizvodnje dvaju sektora neće suštinski mijenjati u narednim godinama.

Što se tiče samog individualnog sektora vrijedno je zabilježiti dvije tendencije. Prvo, opaža se lagani porast (mada usporen u posljednjim godinama) udjela stočarske proizvodnje. To znači da se živi rad na individualnim gospodarstvima sve više opredmećuje u stoci i stočnim proizvodima. Drugo, ukupni, a posebno novčani troškovi individualne proizvodnje u osjetnom su porastu.

Naime, individualni poljoprivrednik sve je više prisiljen da kupuje faktore proizvodnje, a to ga opet primorava da ih pažljivije koristi, da kalkulira, da usvaja racionalni proizvodni mentalitet. Ta ovisnost individualnog poljoprivrednika o vanjskim ekonomskim partnerima u određenom stupnju indicira slabljenje njegove proizvodne autarkičnosti i istovremeno ukazuje na mogućnost njegovog povezivanja u samoupravne oblike organiziranosti.

Tabela 3 *Indeksi fizičkog obujma poljoprivredne proizvodnje u SR Hrvatskoj od 1966. do 1975.*)*

1966 = 100

Godina	Poljoprivreda ukupno	Organizacije udruženog rada	Individual. proizvo- đači	Biljna proiz- vodnja	Stočarska proizvodnja
1966.	100	100	100	100	100
1967.	102	109	100	95	107
1968.	104	122	99	96	105
1969.	108	124	103	102	107
1970.	108	138	100	93	120
1971.	114	164	99	96	126
1972.	103	164	89	85	120
1973.	114	166	102	97	128
1974.	124	196	109	104	141
1975.	115	187	102	94	138

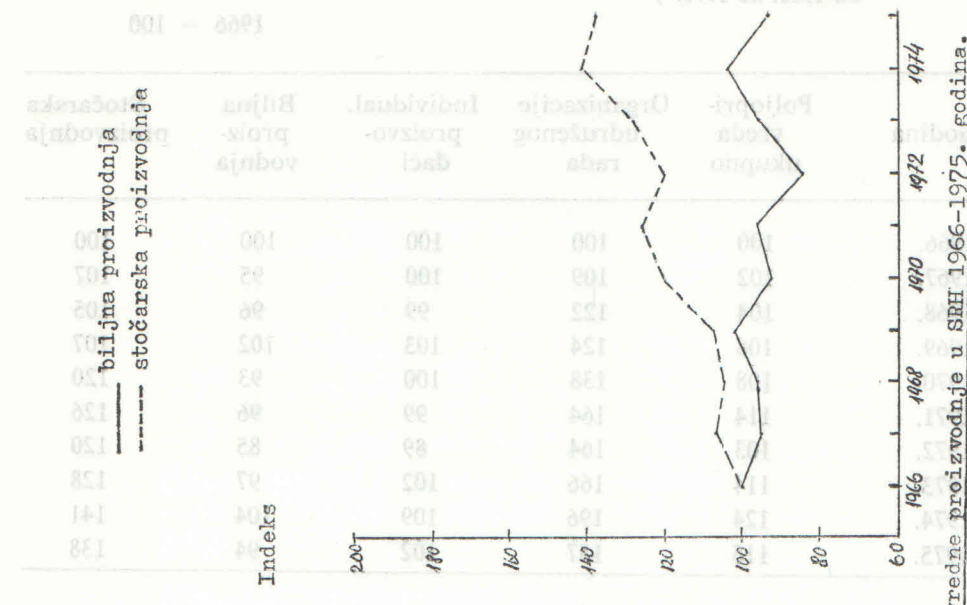
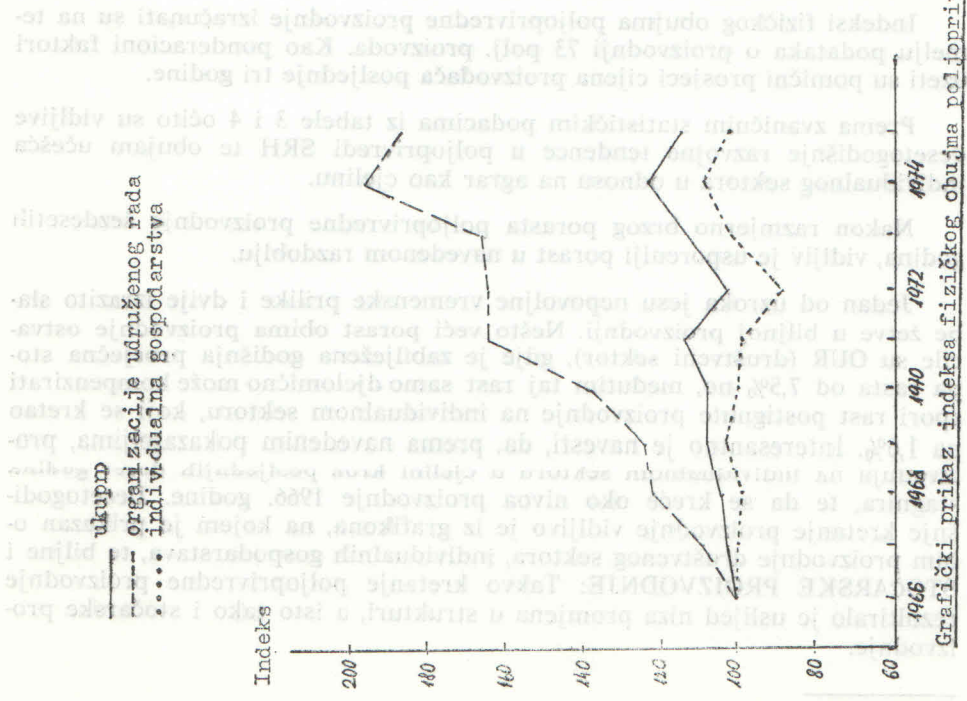
Indeksi fizičkog obujma poljoprivredne proizvodnje izračunati su na temelju podataka o proizvodnji 73 polj. proizvoda. Kao ponderacioni faktori uzeti su pomični prosjeci cijena proizvođača posljednje tri godine.

Prema zvaničnim statističkim podacima iz tabele 3 i 4 očito su vidljive desetogodišnje razvojne tendence u poljoprivredi SRH te obujam učešća individualnog sektora u odnosu na agrar kao cjelinu.

Nakon razmjerno brzog porasta poljoprivredne proizvodnje šezdesetih godina, vidljiv je usporeniji porast u navedenom razdoblju.

Jedan od uzroka jesu nepovoljne vremenske prilike i dvije izrazito slabe žetve u biljnoj proizvodnji. Nešto veći porast obima proizvodnje ostvarile su OUR (društveni sektor), gdje je zabilježena godišnja prosječna stopa rasta od 7,5% no, međutim taj rast samo djelomično može kompenzirati spori rast postignute proizvodnje na individualnom sektoru, koji se kretao na 1,6%. Interesantno je navesti, da, prema navedenim pokazateljima, proizvodnja na individualnom sektoru u cjelini kroz posljednjih deset godina stagnira, te da se kreće oko nivoa proizvodnje 1966. godine. Desetogodišnje kretanje proizvodnje vidljivo je iz grafikona, na kojem je prikazan obim proizvodnje društvenog sektora, individualnih gospodarstava, te biljne i **STOČARSKE PROIZVODNJE**: Takvo kretanje poljoprivredne proizvodnje rezultiralo je uslijed niza promjena u strukturi, a isto tako i stočarske proizvodnje.

*) Podaci Republičkog zavoda za statistiku SRH.

Tablica 3. Indeks fizičkog obujma poljoprivredne proizvodnje u SRH (1966-1975. godina) od 1966. do 1975. (*)

Tabela 4 Razvoj poljoprivrede u Hrvatskoj od 1966. do 1975*

	Ukupno		Učešće indiv. gosp. u %	
	1966.	1975.	1966.	1975.
1. Površine u tis. ha				
— poljoprivredna	3399	3284	68,1	65,6
— obradiva	2210	2105	85,2	82,2
— oranice i vrtovi	1593	1517	82,6	79,5
2. Korištenje oranica i vrtova u tis. ha				
— žitarice	1064	966	83,7	79,9
— industrijsko bilje	58	70	46,6	42,8
— povrće	156	147	98,0	98,6
— stočno-krmno bilje	209	189	86,6	93,6
— neobrađene oranice i vrtovi	104	143	60,6	55,9
3. Površine glavnih usjeva u tis. ha ¹⁾				
— pšenica	400	366	76,7	76,5
— kukuruz	520	508	84,4	82,3
— šećerna repa	22	22	32,0	17,7
— krumpir	106	95	99,5	99,8
— djetelina	77	77	97,4	97,4
4. Proizvodnja u vagonima ¹⁾				
— pšenica	103314	108453	63,6	62,7
— kukuruz	171883	184982	72,8	73,5
— šećerna repa	91591	90043	27,2	14,5
— krumpir	89997	72440	99,2	99,7
— djetelina	44035	38299	97,8	98,9
5. Broj rodni stabala voća u tis.				
— jabuke	1990	2236	82,7	76,0
— šljive	5779	6373	99,2	99,5
— masline	4084	3779	98,8	98,6
6. Broj rodni čokota u mil.	551	505	97,6	97,2
7. Proizvodnja voća i vag. ¹⁾				
— jabuka	4814	5686	56,9	40,9
— šljive	7571	6758	99,1	98,8
— vino u tis. hl	2373	2136	84,7	83,3
— maslinovo ulje u tis. hl	31	24	99,3	98,5
8. Broj stoke u tis. (15. I)				
— goveda	1122	1017	91,3	89,1
— svinje	1222	1518	91,7	75,9
— ovce	1089	821	96,4	96,9
— konji	295	181	99,7	100,0
— perad	8781	12915	84,9	61,2

* Podaci Republičkog zavoda za statistiku SRH.

¹⁾ 5-godišnji prosjek 1966—1970. i 1971—1975.

— Podaci za organizacije udruženog rada prikupljeni su izvještajnom službom a za individualna gospodarstva procjenom koju su dali oko 600 statističkih procjenitelja.

Ako se pažljivije osvrnemo na tabelu 4 dolazimo do saznanja da smo u navedenom desetogodišnjem periodu, pa sve do danas u nekim strateškim pravcima rada (korištenje zemljišnih kapaciteta) zabilježili negativne trendove rasta. Tako je došlo do smanjenja ukupnih poljoprivrednih površina, obradivih površina, te oranica i vrtova, a taj pad je zabilježen i na individualnom sektoru, što je u cijelom agraru imalo za posljedicu pad zasijanih površina, uz daljnji porast neobrađenih zemljišnih kompleksa.

U strukturi biljne proizvodnje pojavljuje se pad površina pod žitaricama, a povećanje površina pod industrijskim biljem, naročito duhanom i uljanom repicom. Pored smanjenih oraničnih površina, jedan od faktora usporenog rasta poljoprivredne proizvodnje bili su smanjeni prinosi nekih usjeva i to pšenice i šećerne repe naročito na individualnom sektoru u 1973. i 1975. godini.

U promatranom periodu je u nekim godinama u biljnoj proizvodnji bilo i vrlo značajnih rezultata. Proizvodnja pšenice je dostigla maksimalni poslijeratni prinos u 1974. godini od 35,9 q/ha, a proizvodnja kukuruza u 1975. godini od 40 q/ha.

U voćarstvu i vinogradarstvu ne zapaža se značajniji napredak niti u kapacitetima niti u nivou proizvodnje, izuzev proizvodnje jabuka na društvenom sektoru.

Povoljan plasman tovljene teladi i junadi na evropskom zajedničkom tržištu uvjetovao je takav razvoj u stočarstvu (govedarstvu), tako da je početkom 1974. godine zabilježen najveći broj goveda, a u 1973. godini ostvaren je najveći dosadašnji prirast i izvoz stočarske proizvodnje SRH. Nakon zatvaranja tržišta evropske ekonomske zajednice u 1974. godini nastupilo je opadanje u proizvodnji goveda i to naročito kod društvenog sektora. Obustavom izvoza društveni sektor smanjuje tov junadi i krava, što se odražava na smanjenje broja goveda u stadu i smanjivanje proizvodnje prirasta. Stočarska proizvodnja na individualnom sektoru u prvi mah također stagnira, ali se štand krava zadržava što utječe na porast proizvodnje mlijeka.

Broj svinja kao i prirast na društvenom sektoru bilježi neznatan rast, dok na individualnom sektoru pada.

Proizvodnja peradi iz godine u godinu oscilira i bilježi tendence rasta. U proizvodnji ovaca pokazuje polagan, ali stalan pad.

Kako bi se dobila što potpunija slika stupnja intenzifikacije proizvodnje na individualnom sektoru poljoprivrede, koja zapravo treba predstavljati društveno-ekonomsku bazu razvoja toga sektora u narednom planском razdoblju, interesantno je pažljivije razmotriti statističke podatke iz tabele 5 i 6.

Očito je, da se stupanj intenzifikacije individualnog sektora globalno povećao, iako u skromnim razmjerima. Podaci govore da je porast prinosa unatoč pada površina pod žitaricama, te napuštanje zemlje po hektaru, znatno utjecao na povećanje ukupne proizvodnje i to zahvaljujući novim sredstvima za proizvodnju i razvoj ili poboljšanoj tehnologiji i primjeni.

Tabela 5 Potrošnja umjetnih gnojiva u Hrvatskoj od 1966. do 1975. godine*

Godina	gnojiva u tis. t	po ha obradive povr. kg	Ukupno			Organizacije udruženog rada			Individualna gospodarstva		
			gnojiva u tis. t	aktivne tvari u tis. t	po ha obradive povr. šine kg aktiv. tvari	gnojiva u tis. t	aktivne tvari u tis. t	po ha obradive povr. šine kg aktivne tvari	gnojiva u tis. t	aktivne tvari u tis. t	po ha obradive povr. šine kg aktivne tvari
1966.	550	249	340	85	1041	261	210	—	112	—	—
1967.	513	232	310	86	907	253	203	—	109	—	—
1968.	470	212	309	99	863	278	161	—	87	—	—
1969.	439	199	255	92	718	258	184	—	99	—	—
1970.	423	198	239	88	662	245	184	—	100	—	—
1971.	431	197	243	92	655	349	188	—	103	—	—
1972.	425	196	196	78	508	201	229	—	128	—	—
1973.	454	213	287	98	642	265	217	—	123	—	—
1974.	523	248	192	78	525	212	194 ¹⁾	64	112	37	—
1975.	—	—	245	100	655	268	203 ¹⁾	67	117	39	—

1) Količine koje su organizacije utrošile u proizvodnoj suradnji na temelju ugovora ili prodala indiv. proizvođačima za gotov novac.

* Podaci Republičkog zavoda za statistiku SRH.

Tabela 6 5—godišnji prosječni prihodi*

	UKUPNO		Organizacije udruženog rada		Individualna gospodarstva	
	φ 1966/70.	φ 1971/75.	φ 1966/70.	φ 1971/75.	φ 1966/70	φ 1971/75.
Pšenica q/ha	25,8	29,6	40,0	47,0	21,4	24,3
Kukuruz	33,0	36,4	57,1	54,6	28,5	32,5
Šećerna repa	413,2	413,5	454,5	429,3	325,4	339,6
Krumpir	85,0	76,2	134,0	133,2	84,8	76,0
Djetelina	57,3	49,5	43,8	40,2	57,7	49,6
Livadsko sijeno	23,7	21,9	14,6	11,8	24,7	23,0
Jabuke kg/st.	23,7	25,8	56,4	66,9	16,5	13,7
Grožđe kg/čok.	0,7	0,7	1,2	2,0	0,7	0,6

*) Podaci Republičkog zavoda za statistiku SRH.

Taj prodor najviše se je odrazio kod žitarica. Kooperacija između zadruga, OOUR-a za kooperaciju i OUR-a i individualnih proizvođača utjecala je na uvođenje nove tehnike i tehnologije na individualna domaćinstva.

No, unatoč svemu što se do sada postiglo na individualnom sektoru, ne zadovoljava po opsegu i po tempu, što proizlazi iz podataka samo s naslova primjene umjetnih gnojiva na individualnim gospodarstvima. Podaci iz tabela 5 i 6 govore da je ogromna razlika (raskorak) u trošenju i upotrebi umjetnih gnojiva između društvenog i individualnog sektora poljoprivrede. Dok društveni sektor troši na hektar obradive površine u 1975. 268 kg aktivne tvari i postiže godišnji prosječni prinos npr. od 54,6 q/ha, kukuruza, dotle individualni sektor troši u istoj godini samo 39 kg aktivne tvari na hektar, te postiže prosječni godišnji prinos kukuruza od 32,5 q/ha itd. Navedeni podaci sami po sebi dovoljno govore o ogromnim rezervama i neostvarenom društvenom proizvodu na individualnom sektoru u biljnoj i stočarskoj proizvodnji, samo ako kulturama i tlu privilno dodamo i primijenimo racionalne doze i asortiman umjetnih gnojiva, a u stočarstvu izmijenimo pasminski satav, te racionalizira i poboljša ishrana. Da je to moguće postići očito govore rezultati postignuti u takmičarskom sistemu, kod članova klubova za visoke prinose što se vidi iz priložene tabele 7.

Primjetno je, iz tabele 8 i 9 da je nivo primjene nove tehnologije na individualnom sektoru poljoprivrede u odnosu na društveni, veoma nizak. Ako se zna da je prirodni potencijal individualnog sektora poljoprivrede još uvijek nedovoljno iskorišten te da omogućava znatno povećanje i racionalizaciju poljoprivredne proizvodnje, uz relativno mala ulaganja, dolazimo do saznanja, da je osnovni problem u stupnju njene intenzifikacije, koji se u osnovi svodi na primjenu suvremene tehnologije u primarnoj proizvodnji na racionalno investiranje i linije mehanizacije i kemizacije,

Tabela 7 Tabela o pregledu klubova

Godina	Broj klubova	Broj takmičara	Površina ha	Rekordan prirod q/ha	Prosječan prirod q/ha
PŠENICA 1975.	47	486	487	74,15	46
KUKURUZ 1975.	145	6.018	4.543	141,72	83,71
ŠECERNA REPA 1975.	7	115	144	726	477
SIJENO 1975.	1	36	30	187	130
MASLINE 1975.	25	443		45	
				kg po stablu	
MLIJEKO 1975.	3	95	394	5.998	4.000
				krave lit.	lit.
UKUPNO	228	7.193	5.109		

te rješavanje zemljišne politike (komasacija i okrupnjavanje parcela). Shodno, tome, neophodno se nameće pitanje, kako u tom sektoru u većoj mjeri osigurati primjenu i veći stupanj realizacije ovih osnovnih faktora progresa na selu, kako povećati potrošnju umjetnih gnojiva, sredstava za zaštitu i herbicida, kako što masovnije proširiti upotrebu najnovijih selek-

Tabela 8 Broj i snaga traktora u SR Hrvatskoj od 1967. do 1975. godine*)

	1967.		1969.		1972.		1975.	
	organi- zacija	ind. gosp.	organi- zacija	ind. gosp.	organi- zacija	ind. gosp.	organi- zacija	ind. gosp.
Broj traktora	6979	4393	5761	13337	4532	34561	4572	
KS traktora	6979	4393	5761	13337	34532	34561	4572	
KS na 100 ha								
u tis.	331	105	302	318	282	928	320	
obrad. površine	97	6	85	17	73	52	85	

Izvor podataka: Podaci za organizacije dobiveni su izvještajnom službom a za individualna gospodarstva za 1967. god. na temelju evidencije financijskih organa općina, za 1969. prema popisu polj. gosp. a za 1972. je procjena mjesnih zajednica.

*) Podaci Republičkog zavoda za statistiku SRH.

cija biljaka i stoke, načina uzgoja i ishrane stoke, kako spriječiti daljnji negativni trend usitnjavanja individualnog posjeda što dovodi u pitanje racionalno korištenje mehanizacije te ugrožava i onako malu produktivnost rada na individualnim gospodarstvima.

Tabela 9 Individualna poljoprivredna gospodarstva prema ukupnoj korištenoj površini u SR Hrvatskoj 1969. godine*)

Veličina gospodar.	Broj gospod. u tis.		Korištena povr. u tis. ha		Prosječna veličina gospodar. u ha
	Ukup.	%	Ukup.	%	
Ukupno	616	100,0	2039	100,0	3,31
do 1 ha	137	22,2	68	3,3	0,50
1 — 2 ha	120	19,5	177	8,7	1,47
2 — 3 ha	106	17,2	265	13,0	2,50
3 — 5 ha	128	20,8	502	24,6	3,92
5 — 8 ha	83	13,5	514	25,2	6,19
8 i više	42	6,8	513	25,2	12,21

Izvor: Popis polj. gospodarstava 15. V 1969.

*) Podaci Republičkog zavoda za statistiku SRH.

IV. DRUŠTVENO-EKONOMSKE OSNOVE DALJNJEG RAZVOJA INDIVIDUALNOG SEKTORA POLJOPRIVREDE I SELA

Agrarna politika Saveza komunista je u osnovi definirana u usvojenim zvaničnim partijskim dokumentima — ona je u odnosu na spomenute odluke još detaljnije učvršćena u Ustavu, a razrađena u smislu primjene u Zakonu o udruženom radu.

Donošenjem Ustava i ZUR-a otklonjene su osnovne dileme i u odnosu na organizacijske forme udruživanja, te mjesto i ulogu individualnog sektora poljoprivrede i sela u našem novom samoupravnom društveno-ekonomskom sistemu. Poljoprivrednik i član njegova domaćinstva, koji se bavi poljoprivredom imaju zavisno o svom učešću u udruženom radu, u načelu isti položaj i u osnovi ista prava i obaveze kao i radnik u udruženom radu koji rade na društvenim sredstvima za proizvodnju. Svi ti stavovi i načela govore, da na jasno razrađenom planu najkonkretnijih akcija, usmjerimo sve društvene snage k ostvarenju ustavne koncepcije udruživanja rada i sredstava na širem frontu individualnog sektora i sela naše Republike.

Proces samoupravnog udruživanja individualnih poljoprivrednih proizvođača i njihovih gospodarstava jeste dugoročan zadatak i tek je na početku, što pretpostavlja i nalaže duboke i suštinske organizacijsko-ekonomsko-dohodovne i samoupravne promjene dosadašnjih, poduzetničkih-grupno svojinskih najamnih odnosa, te organizacijskih metoda putem kojih se to provodilo i koji vladaju u tom dijelu agrara.

No, praktična provedba ZUR-a na selu neće ići bez otpora sa svih strana, kako onih u kombinatima, trgovačkih organizacija a isto tako i u nekim zadrugama, tim više što su se novi društveno-ekonomski-samoupravni odnosi sukobili sa starim preživjelim shvatanjima i ponašanjem, sistemom i provedbenim zakonima, koji su još na snazi, a koje će trebati što prije usklađivati sa ZUR-om.

Jedna od suštinskih postavki ZUR-a koji garantira, da će se bitka na tom planu dobiti jeste to, da je udruženi rad na nivou osnovne zadružne organizacije i osnovne organizacije kooperanata, kao agroindustrijskih poslovnih centara sela, koje konstituiraju po svojoj volji i potreba, udruženi individualni poljoprivredni proizvođači sam, ili zajedno sa radnicima u zadrugama i OUR-a — osnovni nosilac cjelokupnog razvoja i samoupravnog organiziranja na individualnom sektoru poljoprivrede i sela, koji raspolaže u cijelosti ukupnim prihodom, dohotkom i sredstvima proširene produkcije.

Polazeći od navedenih postavki osnovna koncepcija razvoja tog sektora jeste u tome, da se u narednom razdoblju 1975 — 1985, primjenjujući u širim razmjerima najmodernija tehnološka rješenja i organizaciju rada — uz veću produktivnost i rentabilnost proizvodnje — postignu što veći rezultati proizvodnje hrane. Ti procesi u selu su neminovno vezani za razvoj samoupravnih produkcionih odnosa te proizvodnih snaga, što sve više vodi ka podruštvovljavanju tog dijela udruženog rada.

Na selu i individualnom sektoru poljoprivrede SRH započeli smo tri revolucije, koje su neka manja a neka više još u toku a to su:

— **Kemijsko-biološka** — prodor upotrebe umjetnih gnojiva, sredstava za zaštitu, herbicida, novih selekcija biljnih kultura te pasmina stoke i dr. Taj period s pravom se naziva periodom prodora kemizacije, gdje su udareni temelji prvih akcija struke u pravcu primjene znanstvenih dostignuća u praksi.

— **Tehničko-tehnološka** — zahvaćena valom prodora mehanizacije i ostale tehnike. Period traktorizacije i dr. što je neminovno dovelo do otvorenog sukoba s malim — sitnim posjedom razbacanim parcelama, sukob s klasičnim selom.

— **Organizacijsko-samoupravno-dohodovna** — nastupa na terenu u smislu otvaranja procesa urbanizacije te organiziranja sela na principu ZUR-a, okrupnjavanja posjeda, stvaranja većih proizvodnih jedinica u okviru zemljišnog maksimuma, a na brdsko-planinskim područjima i iznad toga, uređenja zemljišta, komasacija, hidromelioracija, odvodnje i navodnjavanja, što bi osiguralo veći stupanj korištenja suvremenih tehničkih dostignuća — osiguralo veću produktivnost rada, te ostvarilo veći dohodak. Taj period nastupa — kao period samoupravno dohodovnog udruženog rada na individualnom sektoru poljoprivrede i sela.

U narednom planskom razdoblju potrebno je osigurati sve mjere, kako bi se započeti procesi navedenih revolucija do kraja završili, te na taj način ostvario potreban planirani rast poljoprivredne proizvodnje na indivi-

dualnom sektoru od 3% što bi doprinijelo održavanju ravnoteže između ponude i potrošnje za poljoprivredno-prehrambenim proizvodima na tuzemnom i inozemnom tržištu.

Kako se vidi iz navedenih tabela, osnovne rezerve za veću poljoprivrednu proizvodnju na individualnom sektoru leže u niskoj produktivnosti i proizvodnosti rada, te malim prinosima (osim iznimaka koje postižu takmičari 50—100—500) po jedinici površine, odnosno po grlu stoke, naročito na sitnom i razbacanom individualnom posjedu.

Prema tome, polaznu osnovu za projiciranje razvoja individualne poljoprivrede i samoupravnih socijalističkih društvenih odnosa na selu za duže razdoblje, pretpostavlja slijedeće akcije:

1) Pravilan pristup, te masovnost u udruživanju šire baze individualnih poljoprivrednih proizvođača na osnovi programa razvoja, a ne na osnovi mijenjanja vlasništva. Daljnji socijalistički preobražaj poljoprivrede i sela, zasnovan na udruživanju rada i sredstava individualnog s društvenim sektorom poljoprivrede, u cilju proizvodnje većih količina hrane i većeg dohotka. Pri tom proizvođačima moramo objasniti da individualni poljoprivrednik zadržava pravo vlasništva nad svojim zemljištem i sredstvima rada koje udružuje u zadrugu ili drugim oblicima udruživanja po ZUR-u. Poljoprivrednik udružuje svoj rad i sredstva s poljoprivrednom zadrugom, osnovnom zadružnom organizacijom ili osnovnom organizacijom kooperanata, ne radi mijenjanja svojeg vlasništva, već radi ostvarivanja zajedničkih programa unapređivanja proizvodnje, organiziranog uključivanja u robnu razmjenu, stvaranja uvjeta većeg dohotka, za osiguranje i unapređivanje zdravstvene zaštite, mirovinskog i invalidskog osiguranja, te radi zajedničkog ostvarivanja samoupravnog položaja u socijalističkim društveno-ekonomskim odnosima.

Koliko je osjetljiv i složen pristup udruživanju individualnih poljoprivrednika na selu najilustrativnije govore učestale rasprave na nivou republike, regije i općine u smislu provedbe i realizacije ZUR-a.

2) Neophodna transformacija postojećih te stvaranje većeg broja novih poljoprivrednih zadruga i drugih oblika udruživanja na selu. Da bismo to mogli realizirati, neophodno je postojeće zadruge, OOUR-e kooperanata i dr. konstituirati kao organizacije udruženih individualnih poljoprivrednika na principima ZUR-a. One ne mogu više ostati »organizacije za selo«, već trebaju postati »organizacije udruženih poljoprivrednih proizvođača i sela« — na principu agroindustrijskih poslovnih centara, kako je poljoprivrednu zadrugu i osnovne organizacije kooperanata definirao drug Kardelj.

Uz transformaciju postojećih, neophodno je prići osnivanju novih poljoprivrednih zadruga, osnovnih zadružnih organizacija i osnovnih organizacija kooperanata na razini većih sela ili mjesnih zajednica, s ciljem pokrivanja područja SRH s većim brojem nosilaca razvoja proizvodnje. Na taj način omogućit će se većem broju individualnih poljoprivrednika da mogu udružiti svoj rad i sredstva, putem kojih će moći ostvariti prava, obaveze i položaj koji im omogućuje Ustav i ZUR. Takve organizacije zadruga — udruženih poljoprivrednika — kooperanata, obuhvaćaju poljopri-

vredu individualnog sektora na datom poslovnom području i teritoriju u svoj svojoj ukupnosti. One odgovaraju za unapređenje svih grana proizvodnje u selu, svih društvenih i poslovnih funkcija, počev od primarne proizvodnje, male privrede, prerade, prometa, trgovine, štednje, ugostiteljstva, stvarajući pri tome uvjete za razvoj kulturnih djelatnosti infrastrukture, zdravstva, školstva, sporta i dr. — na svom teritoriju i poslovnom području u granicama datih mogućnosti.

Udruženi individualni poljoprivrednici čistih specijaliziranih poljoprivrednih gospodarstava te radničko-seljačkih (mješovitih) gospodarstava kojih danas već imamo 40% od ukupnog broja poljoprivrednih gospodarstava nastajale su u svojim teritorijalnim organizacijama u koje su se udružili, te putem njih, uspostavljaju poslove, samoupravne i dohodovne veze s radnicima u osnovnim organizacijama udruženog rada društvenog sektora poljoprivrede i prehrambene industrije i dr, za ostvarivanje programa razvoja proizvodnje raznih linija roba za njihove potrebe i potrebe potrošača npr. s mljekarima zbog mlijeka, uljarama, šećeranama, mesnom industrijom, duhanskom industrijom, vinarijama, prometnim organizacijama za tuzemno i inozemno tržište i dr. o principima teritorijalne organiziranosti, te funkcionalne povezanosti linije roba od primarne proizvodnje preko prehrambene industrije i prometa sve do tržišta — više je rečeno u referatu dr Novaka i inž. Matage.

3) Udruživanje rada i sredstava na programima razvoja i novostvorenom zajedničkom dohotku — zahtijeva jaku, na bazi ZUR-a dobro izorganiziranu i opremljenu poljoprivrednu i veterinarsku službu SRH, koje moraju biti u funkciji udruženog rada.

Stvaranjem organizacije te pokrivanjem područja sa sposobnim teritorijalnim nosiocima razvoja sela, ne završava se proces udruživanja. To su samo pretpostavke, da se može ići kvalitetno naprijed. Slijedi faza stvaranja najkonkretnijih akcionih dugoročnih programa udruživanja rada i sredstava za razvoj svakog područja, sela, za svako domaćinstvo, pri čemu su bitna pitanja; razvoj samoupravnih-socijalističkih odnosa, povećanje produktivnosti rada, proizvodnje i dohotka. Kako programe razvoja treba bazirati na ekonomskom interesu poljoprivrednika, naučnim saznanjima i društvenom usmjeravanju procesa deagrarizacije — to pretpostavlja postojanje dobro izorganizirane i opremljene organizacije poljoprivredne službe za primjenu znanstvenih dostignuća i suvremene tehnologije u praksu. Zastajanje individualnog poljoprivrednog sektora za društvenim u prinosima i produktivnosti, može se velikim dijelom pripisati činjenici što se dostignuća nauke nisu prenosila i primjenjivala u individualnoj proizvodnji na odgovarajući način — što je jednim dijelom rezultat iz nepostojanja organizirane poljoprivredne službe u Republici. Upravo, jedan od prioritetnih zadataka društva u cjelini jeste, da poduzmu najkonkretnije akcije za oblikovanje poljoprivredne službe za unapređenje i primjenu nauke, veza uz obrazovanje i znanost, na način da ona bude u funkciji udruženog rada individualnog i društvenog sektora poljoprivrede u cjelini.

4) Nepovoljna je činjenica što u SRH imamo više od 170.000 ha neobrađenog, napuštenog zemljišta. Neophodno je izraditi najkonkretniji program

zemljišne politike i njenog privođenja kulturi. Zadruga, osnovne zadružne organizacije i osnovne organizacije kooperanata trebaju prići formiranju zadružnih ekonomija, inicirati stvaranje udruženja traktorista za obradu napuštenih površina, zajedničkih žitnih i krmnih polja ili plantaža trajnih nasada itd. Ova problematika je tako kompleksna, te društveno-ekonomski interesantna, da zahtijeva hitno donošenje Zakona o zemljišnoj politici u skladu sa Ustavom i ZUR-om.

Bitna pretpostavka za skladan i uspješan daljnji razvoj o kojem je bilo riječi, pretpostavlja daleko veću opću organiziranost od one koju sada karakterizira individualni sektor poljoprivrede i agrar općenito. U tom kontekstu ZUR daje dvije mogućnosti i to obavezno organiziranje (udruživanje) OOUR-a i osnovnih organizacija kooperacija u OUR, a osnovne zadružne organizacije i osnovne organizacije kooperanata u poljoprivredne zadruge, te fakultativno organiziranje u složene organizacije udruženog rada, složene zadružne organizacije, radne organizacije kooperanata, veće sisteme i poslovne zajednice, već prema poslovnom interesu i potreba za zajedništvom.

Posebnu ulogu u udruživanju individualnih poljoprivrednih proizvođača, poljoprivrednih zadruga, osnovnih zadružnih organizacija OOUR-a, radnih organizacija kooperanata, osnovnih organizacija kooperanata i SPZ imaju zadružni savezi kao samostalna opća udruženja udruženih individualnih poljoprivrednika i sela u cjelokupnom komorskom sistemu u privredi SRH. Njihov zadatak zrema ZUR-u jeste da rade na pokretanju inicijativa za udruživanje poljoprivrednika, radi stvaranja uvjeta za povećanje dohotka i poboljšanje uvjeta rada, te za osiguranje socijalne sigurnosti i socijalnih prava poljoprivrednika koji su udruženi u poljoprivredne zadruge i druge oblike udruživanja poljoprivrednika i o suradnji poljoprivrednih zadruga, osnovnih i drugih organizacija udruženog rada i radi njihova organiziranog uključivanja u sistem socijalističkih samoupravnih odnosa, društvenog planiranja i ostvarivanja drugih ciljeva i zadataka utvrđenih njihovim statutom i zakonom.

5) Društveni dogovor republika i pokrajina, kao i društveni dogovor Republike Hrvatske o razvoju agroindustrijskog kompleksa — baza su i preduvjet za realizaciju navedenih zadataka.

Društveni dogovor o razvoju agroindustrijskog kompleksa Jugoslavije očekuje se koncem februara ove godine u kojem su regulirana osim ostalih, krupna sistemski pitanja agrarnog područja Jugoslavije. Jedno od najbitnijih pitanja jeste, definitivno odbacivanje troškovnog principa u vrednovanju poljoprivrednih roba. Očito da se ne odstupa od odlučne bitke za veću produktivnost rada i racionalizaciju proizvodnje u svrhu stvaranja većeg dohotka. Osuđen je svaki korak, koji bi pod parolom troškovnog principa pod svaku cijenu štutio neracionalnost u privređivanju.

Na zadnjem zasjedanju Sabora SRH zaključeno je, da se u toku 1977. godine treba donijeti Društveni dogovor o razvoju agroindustrijskog kompleksa SRH, koji bi udario osnovne postavke razvoja društvenog i individualnog sektora poljoprivrede naše Republike do 1985. godine. Uz iznijeto

u 1977. godini treba donijeti niz novih provedbenih zakona i društvenih dogovora, a najvažniji među njima jesu: Zakon o prometu roba u tuzemnom prometu, Zakon o zemljištu, Zakon o zdravstvenom i mirovinsko-penzionom osiguranju poljoprivrednika, Zakon o udruživanju poljoprivrednika i dr.

Nakon donošenja novih zakona i društvenih dogovora, stvorit će se društveno-ekonomski i zakonski preduvjeti za daleko kvalitetniji skok u udruživanju i razvoju individualnog sektora poljoprivrede i sela SRH do 1985. godine.

LITERATURA

1. **Marks K.:** Kapital I — »Kultura« — 1947. godine.
2. **Kautsky K.:** Agrarno pitanje — »Kultura« — 1953. godine.
3. **Kardelj E.:** Problemi socijalističke politike na selu »Kultura« — 1959. godine.
4. **Bakarić V.:** Aktualni problemi razvoja poljoprivrede i društvenih odnosa na agraru — »Zadružna štampa« 1976. godine.
5. **Grbić Č.:** Društveno-ekonomski položaj individualnog poljoprivrednika u samoupravnom društvu — RK SSRN 1973.
6. **Mažuran R.:** Program akcija u periodu provođenja ZUR-a u udruženom radu na ind. sektoru i selu — Referat na savjetovanju 1977. godine.
7. **Stanivuković S.:** Zadrugarstvo i kooperacija u izgradnji samoupravnih socijalističkih društvenih odnosa u selu i poljoprivredi — »Zadružna štampa« 1974.
8. **Stanojević M.:** Pravci dugoročnog razvoja poljoprivrede Jugoslavije — referat na skupštini SPITJ — 1975.
9. **Puljiz V.:** Socijalno-demografske promjene u selu i agrarna politika — RK SSRN 1973.
10. **Dogan K.:** Zavod za statistiku SRH — 1977. godina.
11. **Latal V.:** Zavod za plan SRH.
12. **Grupa autora:** Studija za projekciju dugoročnog razvoja poljoprivredno prehrambenog kompleksa SRH do 1985. godine »Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela i PTI« Zagreb — 1973. godine.

13. **Grupa autora:** Poljoprivreda i selo — RK SSRN — 1973.
14. **Curuvija M.:** Rezultati, problemi te programski zadaci klubova i sekcija za visoku proizvodnju u srednjoročnom planu SRH — Referat na 8 zborovanju klubova SRH 1976. godina «Gospodarski list».

LITERATURA

1. Marka K.: Kapital I — «Kultura» — 1947. godine.
2. Kautsky K.: Agrarno pitanje — «Kultura» — 1923. godine.
3. Kardeš E.: Problemi socijalističke politike na selu «Kultura» — 1959. godine.
4. Bakarić V.: Aktuelni problemi razvoja poljoprivrede i društvenih odnosa na selu — «Radnička štampa» 1976. godine.
5. Gubić G.: Društveno-ekonomski položaj individualnog poljoprivrednika u samoprivatnom društvu — RK SSRN 1973.
6. Matijević R.: Program akcija u periodu provedenja ZUR-a u udruženom radu na ind. sektoru i selu — Referat na savjetovanju 1977. godine.
7. Stanković S.: Zadruštvo i kooperacija u izgradnji samoprivatnih socijalističkih društvenih odnosa u selu i poljoprivredi — «Radnička štampa» 1974.
8. Stanković M.: Prveci dugoročnog razvoja poljoprivrede Jugoslavije — referat na skupštini SPITJ — 1975.
9. Puljić V.: Socijalno-demokratske promjene u selu i agrarna politika — RK SSRN 1973.
10. Dugan K.: Zbornik za statistiku SRH — 1977. godina.
11. Latal V.: Zbornik za plan SRH.
12. Grupa autora: Studija za projekciju dugoročnog razvoja poljoprivrednog prehrambenog kompleksa SRH do 1985. godine — Institut za ekonomizam poljoprivrede i sociologiju sela i PTI Zagreb — 1973. godine.